

חדשות בעתיקות דצמבר 2011

ד"ר צביקה צוק - ארכיאולוג הרשות

גן לאומי מונפורט – חפירות קיץ 2011

כתב וצילם: פרופ' אדריאן בועז – מכון זינמן לארכיאולוגיה, אוניברסיטת חיפה

עונת חפירות ראשונה במבצר הראשי של האבירים הטבטונים (מאז 1926 – משלחת מוזיאון המטרופוליטן, ניו יורק) נתמכה על ידי אוניברסיטת חיפה (מכון זינמן לארכיאולוגיה) והחברה לחקירת מסעות הצלב והמזרח הלטני. היא נוהלה ע"י פרופ' אדריאן בועז בסיוע רביע חמישה ורפי לואיס. החופרים היו סטודנטים ומתנדבים.

החפירה התקיימה באולם הטקסים ('האולם הגדול') שבקצה המערבי של האגף הראשי של המבצר. הטופוגרפיה של המבצר חייבה לבנות את האולם על גבי שני קמרונות חבית מחודדים שנשתמרו כמעט בשלמות. מטרת החפירה הייתה לבדוק את המפולת בתוך האולם, שרידי הקמרונות והאלמנטים האדריכליים, ולחשוף את הרצפה המקורית שנקברה בצד המזרחי תחת ההריסות שנשארו מכיבוש המבצר ופירוקו בשנת 1271 על ידי הממלוכים. כך אפשר יהיה להבין טוב יותר את המבנה של האולם עם הקמרונות המצטלבים הגותיים ואף להוכיח את קיומה של קומה נוספת מעל האולם.

בחפירה נמצאו אבני גזית רבות שהיוו חלק מהצלעות של הקשתות. אבני הצלעות בעלות שתי מידות: הגדולות ברוחב 62 ס"מ ועובי 52 ס"מ על 44 עד 20 ס"מ והקטנות ברוחב 37.5/33 ס"מ ועובי 26 ס"מ על 23-30 ס"מ. רבות מהן נושאות תווי סתתים (כולל דוגמא יפה בצורה ארבלסט - רובה קשת) ואילו על אבני הצלעות הקטנות נותרו שרידים של צבע. כן נמצאו שברים גדולים של טיח אפור שכנראה ציפה את הקמרונות ושברים של טיח ורוד שציפו חלוקי נחל וכנראה היו חלק מרצפה. בחפירה למרגלות הקיר המזרחי נחשפו 2 פילסטרים מונומנטליים, דומים בצורתם לאומנה המתומנת שניצבת במרכז האולם. בנוסף, נחשף קיר רחב הבנוי בנייה יבשה וחוצה את האולם ממערב לאומנה המרכזית. הקיר בנוי מאבני שדה גדולות וביניהן אבנים קטנות ואדמת טרה רוסה, רוחבו 1.2 מ' וגובהו כ-2 מ' (5 נדבכים), במרכז הקיר הושאר רווח מעל פתח תאורה ברצפה שנפתח לקמרון שמתחתיו.

רצפת האולם מורכבת מיסוד של אבנים קטנות מצופה בשכבה של טיח לבן אשר רובו חסר. על הרצפה נמצאו ריכוזים של פחמים ובאחד מהם היה סיר בישול מזוגג אופייני למאה ה-13 וכמות רבה של עצמות, בעיקר של חזירים. כן נמצא בסיס של חצי אומנה עם 3 פילסטרים עגולים.

החפירות הביאו למסקנות הבאות:

1. המבנה היה בעל שלוש קומות, דבר שלא היה ברור למשלחת האמריקנית שפעלה כאן בשנת 1926. קומת המרתף מורכבת משני קמרונות חבית. בקומה השנייה יש אולם גדול עם קמרונות גותיים, אומנה מתומנת, פילסטרים, צלעות, קשתות ואבני ראשה (שאחת נמצאת עדיין בשטח, והשניה, שנתגלתה ב-1926, נמצאת היום במוזיאון ישראל). בקומה השלישית יש אולם עם קמרונות גותיים מטוייחים בצבע שנתמכו באומנה מרכזית, אבני צלעות קטנות יותר וצבועות, ואבני ראשה בעלות זיז (שאחת מהן נמצאה ב-1926 ונמצאת היום במוזיאון ישראל).

2. הקיר המפריד שנתגלה בחפירה נבנה לפני ההרס של שנת 1271 אך אחרי אירוע הרס משמעותי שגרם נזקים כבדים לכל המבצר. הוא נבנה על רצפת האולם שהיתה כבר הרוסה ונצמד לאומנה שבזמן בניית הקיר היתה כבר פגועה. מצד שני, הקיר קבור מתחת למפולת של הקמרונות והקומה הנוספת. קיר זה וקירות נוספים

במקומות אחרים במבצר שנבנו בשלב מאוחר, שייכים כנראה לשיפוץ שנעשה לאחר אירוע נזק רציני -
יתכן רעידת אדמה שאירעה בשנת 1259 או המצור הממלוכי הראשון על המבצר בשנת 1266.

הקיר המאוחר שנבנה בין העמוד המרכזי לקיר המזרחי. מבט לדרום

מראה כללי של אזור החפירות. מבט למזרח.

תו סתתים בצורת רובה קשת על אחת מאבני
השדרה של הקמרון

חלק מויטראז': זכוכית מצופה זהב

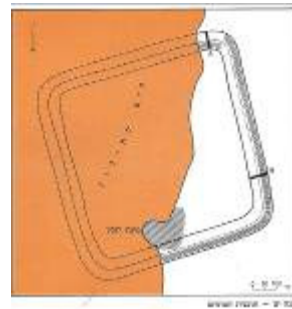
האתרים הארכיאולוגיים של יבנה-ים - סיור בבסיס פלמחים

הזדמנות מיוחדת נקרתה בפנינו לסייר באתרים ארכיאולוגיים מיוחדים אשר נחפרו לפני שנים רבות ומצויים בשטח הבסיס. קשרי עבודה הדדיים בין הרשות לבסיס הובילו לסיור משותף באתרים החשובים. האתרים שבקרנו בהם היו:

1. **מתחם השערים של יבנה ים הקדומה.** מדובר בשלושה שערים מלבני בוץ, מתקופת הברונזה התיכונה 2 שנבנו בתוך הסוללה הכנענית שהייתה הביצור של העיר יבנה ים. החפירות במקום נעשו בשנים 1967-1969 על ידי ד"ר יעקב קפלן. השערים נבנו מלבני בוץ וחזיתם הייתה מוגנת בקירות מאבני גוויל (אבני שדה). בסיור הצלחנו להבחין בקיר אבן זה ובשקע הגדול שנוצר בעקבות החפירה במקום. הצמחיה שעלתה כאן מכסה את השרידים שנחשפו בחפירות.

מימין מראה כללי
קיר האבן,
שלמטה.

מתחם השערים –
למערב. משמאל –
הנראה גם בתמונה

מימין: תכנית המתחם של העיר יבנה-ים בתקופת הברונזה התיכונה. משמאל: מבט על שטח שערי העיר. תמונה מהחפירות. מתוך: האנציקלופדיה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל 1992 כרך 2 עמ' 572, באדיבות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה.

2. **מערת קבורה מהתקופה הביזנטית** – נמצאת בצד המערבי של הסוללה הכנענית ובסמוך לשערים. המערה שנחפרה בשנת 1995 על ידי פרופ' משה פישר חצובה בסלע הכורכר וכללה מספר חדרים. לחדר האחורי נכנסו בין שני עמודים ובין שתי אומנות (דיסטילוס אין אנטיס). הקירות של חדר זה כוסו טיח מעוטר בפרסקו עם תיאור של צלבים והאותיות אלפא ואומגה (הראשית והאחרית). ייתכן שהשחתה הקדומה הייתה של דמויות אדם (פורסם ב: **יבנה, יבנה-ים וסביבתן**, עורך: משה פישר, 2005 הוצאת ארץ ואוניברסיטת תל אביב).

3. מצד חשביהו – נמצא כ-1,700 מ' מדרום ליבנה ים בתוך שטח הבסיס.

האתר נחפר בשנת 1960 על ידי פרופ' יוסף נוה וב-1986 על ידי פרופ' רוני רייך. בחפירות נחשפה מצודה גדולה משלהי המאה ה-7 לפנה"ס בצורה האות רי"ש שהשתרעה על שטח של כ-6 דונמים. בחפירות נמצאו 6 אוסטרקונים וכתובת חרותה על כתף קנקן. בכתובת זו נזכר השם חשביהו ומכאן מקור השם (יש גם גירסה אחרת שהשם הושעיהו נקרא תחילה בטעות בשם חשביהו). האוסטרקון החשוב נקרא 'מכתב הקוצר' והוא תלונה של אדם שעבד בקציר ומילא את המכסה אבל האחראי עליו ששמו הושעיהו לקח לו את בגדו. המכתב מופנה אל השר ונמצא בשער המצודה. ייתכן כי במקום זה נידונה תלונתו – משפט בשער. רוב החוקרים הציעו שהמצודה נבנתה על ידי יאשיהו מלך יהודה שניצל את הנסיגה האשורית וכבש את רצועת החוף, והושיב בה אנשים מיהודה ושכירי חרב ממוצא יווני שירתו בצבאו. חוקרים אחרים כגון פרופ' נדב נאמן וד"ר אלכסדר פאנטאלקין הציעו כי המצודה נבנתה ביוזמה מצרית ונועדה להגן על הדרך שהובילה מפלשת צפונה. בניית המצודה הייתה על ידי גורם מקומי וישב בה חיל מצב מקומי מיהודה ושכירים זרים ממוצא יווני.

רצפת צדפים שנחשפה כנראה בעקבות הגשמים.

בשתי התמונות העליונות מגדל השער של המצד שם נמצאו האוסטרקונים. למטה: מראה כללי של גבעת המצד.

פסיפס תל בסול - גן לאומי גן השלושה (הסחנה)

כתב וצילם: דרור סגל – מנהל ואוצר המוזיאון לארכיאולוגיה אזורית וים תיכונית בגן השלושה

בראשית שנות השישים נתגלה באקראי אתר הנקרא תל בסול, מדרום לנחל חרוד. הוא נחפר על ידי נחמיה צורי ומסתבר כי מדובר בחוות נזירים ביזנטית, אחת משרשרת מנזרי שדה ששגשגו לאורכו של נחל חרוד מבית שאן ועד לבית השיטה. במקום נחשף פסיפס עם מוטיבים חקלאיים, עיטורים גיאומטריים ועופות. הוא הועתק בשיטות שהיו ידועות בשנות השבעים של המאה שעברה, לחצר המוזיאון לארכיאולוגיה בגן השלושה, שם הוא מוצג עד היום. אולם השיטה של בטון וברזל מזוין בתוכו, נתגלתה כמוטעית מיסודה. הברזל מחליד ומפורר את הבטון והפסיפס. לפני כעשור שנים הבנו שהפסיפס עומד להיעלם. גייסנו תקציב ותחום שימור ברע"ת, קיבל עליו את העבודה המקצועית הקשה והממושכת. הפסיפס הוצא בחלקים ונלקח למעבדות במוזיאון רוקפלר בירושלים. במקביל הכין צוות גן השלושה, תשתית חדשה בחצר המוזיאון. הפסיפס חודש והושתת על תשתית חדשה וכיום מוחזר בהדרגה לחצר המוזיאון.

יבנה ים – שימור תחזוקתי ושימור מלווה חפירה יולי ואוקטובר 2011 (ביצוע השימור וצילומים – ניסן בן נתן)

עם כניסת רשות הטבע והגנים לניהול מלא של חוף פלמחים ואתר יבנה ים, אותר קטע מהחומה שמצבו היה בכי רע. פעולות שימור במקום נעשתה על ידי ניסן בן נתן בחודש יולי. בהמשך, התקיימה במקום חפירה על ידי פרופי משה פישר מטעם המכון לארכיאולוגיה של אוניברסיטת תל אביב. בחפירה נתגלה בית מרחץ מהתקופה הפאטימית (ראה חדשות בעתיקות ספט. 2011). במהלך חודש אוקטובר בוצע שימור מלווה חפירה בבית המרחץ.

תיאור מצב השתמרות החומה:

שרידים של חומה פאטימית הניצבים על שפת הים בחוף פלמחים, בצד הצפוני של יבנה ים. השרידים בלויים מאוד, וצורת הבלייה יצרה בעיית יציבות: בפן הים עיקר הבלייה היא בראש החומה, ואילו בפן הרחוק מהים עיקר הבלייה היא לרגלי החומה.

והנה עוד זווית.

כאן אפשר לראות את קו הפן המקורי.

תכנית שימור:

1. קטע חומה מערבי – שחזור קטע מהפן הפנימי של החומה, כתמיכה (תמונה 1).
2. קטע חומה מזרחי – בניית רולקה במפגש חומה – מדרון עפר, להסדרת ניקוז (תמונה 2).

תמונה 2

תמונה 1

חומרים ותערובות: * אבני בניה המפוזרות על החוף. * St.Astier NHL 5 / 3 אדמת כורכר מקומית

בית המרחץ

תכנית לביצוע: בניית תמיכה בחללים שנוצרו מתחת לקיר ותעלת הניקוז, טיפול בטיח בקיר, כיסוי ראש של החדר המרכזי ומילוי בחתכים של קירות שנותרו באופן חלקי. חומרים ותערובות:

- אבנים ואדמה משפך החפירה.
- בניית תמיכות, כיסוי ראש – 1 NHL 5 / St.Astier 3 אדמה.
- טיח – שוליים ולקונות – 1 NHL 5 / 5 אדמה.
- טיח – הזרקה – 1 NHL 5 / 2 אדמה.

חידת החודש מהו המקום?

פתרון החידה הקודמת

חורבת עמודים בתוך גן לאומי שדה עמודים. בגליל התחתון ממזרח, לכביש 65 בקטע שמצומת גולני לצומת עילבון. העמוד הוא חלק מבית כנסת יהודי קדום המתוארך לשלהי המאה ה-3 או ראשית המאה ה-4 לספירה.

פתרו נכונה לפי סדר הזמנים: מרים פיינברג ומוש, יהודה פלג, מירי הכט, נילי גרייצר, רחל רונן, גיל קלמפרר, עפרה רגב, ישכה הרני, ד"ר אלי ינאי, ניצן אליעזר, עליז נוי, אבי נבון, דודו אלקלעי, רות כהן, אילנית איגל, ניומה כצנלסון, ירון שלף, דידי קפלן, אורן זינגבוים, יוסי פרידמן ונירה ואורי טרויאנר.